

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.247
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника
доктору політичних наук, професору
Климончуку Василю Йосифовичу
76018, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата політичних наук, доцента кафедри політичних наук
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кобець Юлії Василівни на дисертацію

Чорнописького Василя Івановича

«Політичні практики лобізму в процесі європейської інтеграції країн
Вишеградської групи», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність дисертаційного дослідження.

Феномен лобізму є вагомим важелем впливу на процеси прийняття рішень в Європейському Союзі, що набуває особливого значення, зважаючи на євроінтеграційний курс України та перспективи бути частиною цього процесу. В умовах активних євроінтеграційних трансформацій цей досвід може бути використаний як практичний орієнтир для формування ефективних стратегій представлення національних інтересів. Зважаючи на досвід країн Центральної та Східної Європи, особливо країн Вишеградської групи, можна прослідкувати спільні і відмінні риси їх взаємодії з інституціями ЄС. Автор акцентує увагу на тому, що інституціоналізація лобізму в країнах Вишеградської групи є показовим прикладом адаптації постсоціалістичних держав до західних моделей політичної комунікації, що має важливе теоретичне і практичне значення (с. 18–19).

Зважаючи на це, дослідження В. І. Чорнописького є важливим і своєчасним як у науково-теоретичному, так і в практичному вимірах. Воно робить значний внесок у розвиток сучасних уявлень про механізми політичної комунікації та взаємодії держав із наднаціональними інституціями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах тематичного напрямку наукової роботи кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» за номером державної реєстрації 0117U004396 (с. 19).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Дисертаційне дослідження В. І. Чорнописького має належну теоретико-методологічну базу, а основні положення, висновки і пропозиції вирізняються цілісністю та логічною обґрунтованістю. Застосування комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема історико-порівняльного, інституційного, системного та аналізу політико-правових практик, дозволило всебічно розкрити еволюцію феномену лобізму, виявити особливості його функціонування. Отримані результати та висновки свідчать про комплексний характер лобізму як складової інституту сучасної демократії, його трансформацію від неформальних практик впливу до інституціоналізованих і нормативно врегульованих механізмів представництва інтересів. У роботі доведено, що ефективність лобізму значною мірою залежить від рівня прозорості, підзвітності та наявності чітких процедур взаємодії між владою і групами інтересів (с. 20–21).

Дослідження В. І. Чорнописького опирається на широку джерельну основу, включаючи нормативно-правові акти, міжнародні документи, матеріали інституцій Європейського Союзу, а також сучасні наукові дослідження в галузі політичної науки (с. 21–22).

Новизна роботи полягає в тому, що автор здійснив комплексний порівняльний аналіз моделей інституціоналізації лобізму в США, Європейському Союзі та країнах Вишеградської групи, обґрунтував їхні спільні та відмінні риси, а також визначив специфіку трансформації лобістських практик у постсоціалістичних державах та надав

рекомендації для України. Особливої уваги заслуговує акцент на поєднанні формальних і неформальних механізмів впливу, а також на ролі Європейського Союзу у формуванні сучасних практик лобіювання (с. 22–24).

В ході дослідження В. І. Чорнопиським було виявлено основні проблеми функціонування лобізму, серед яких: обмеженість правового регулювання у деяких країнах, формальний характер окремих механізмів прозорості, наявність "тіньових" каналів впливу, дисбаланс між різними групами інтересів, ризики корупційних практик і конфлікту інтересів (с. 71, 112).

У цілому результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки можуть бути використані для подальшого вдосконалення механізмів регулювання лобістської діяльності, підвищення прозорості процесу прийняття рішень та розвитку ефективної взаємодії між державою і громадянським суспільством.

Дисертаційне дослідження складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, а загальний обсяг становить 269 сторінок. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про належний рівень наукової підготовки здобувача та вміння працювати з широким колом наукових джерел, здійснювати їх критичний аналіз і узагальнення, логічно структурувати матеріал та аргументовано викладати результати дослідження. Автор демонструє здатність самостійно формувати наукові проблеми, обґрунтовувати підходи до їх вирішення, а також робити виважені теоретичні узагальнення і практичні висновки. Крім того, простежується високий рівень володіння методологічним інструментарієм, що дозволило забезпечити послідовність, системність і наукову достовірність проведеного дослідження. Кожен розділ дисертаційного дослідження характеризується чіткою логікою викладу, послідовністю та взаємозв'язком структурних елементів. Автор системно використовує сучасну наукову літературу, аналітичні та нормативні джерела, що забезпечує належний рівень аргументованості й достовірності сформульованих висновків, які базуються на комплексному аналізі теоретичних підходів, узагальненні міжнародного досвіду та результатах власних наукових напрацювань (с. 25).

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист.

Отримані в ході дисертаційного дослідження результати характеризуються належним рівнем достовірності та наукової новизни, що зумовлено цілісною логікою побудови роботи, узгодженістю її структурних компонентів і поєднанням теоретико-методологічного аналізу з емпіричним дослідженням політичних практик лобізму. Достовірність висновків забезпечується широкою та репрезентативною джерельною базою, яка включає наукові праці, нормативно-правові акти, документи інституцій ЄС і національних урядів, а також застосуванням інституціонального, порівняльного та структурно-функціонального підходів. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу лобізму як багаторівневого політичного явища, що функціонує на перетині національного та наднаціонального управління. У роботі системно узагальнено еволюцію лобізму – від неформальних практик впливу до інституціоналізованого механізму представництва інтересів та виявленням їхніх сучасних трансформацій (с. 22).

У роботі обґрунтовано положення про те, що сучасний лобізм набуває ознак гібридного інституту, який поєднує формалізовані регуляторні процедури, цифрові інструменти та мережеві форми взаємодії акторів. Важливим елементом наукової новизни є розкриття специфіки інституційного середовища лобізму в Європейському Союзі як багаторівневої системи взаємодії наднаціональних інституцій та організованих інтересів. Уточнено функціональну роль інституцій ЄС у процесах лобістського впливу, а також обґрунтовано значення механізмів прозорості, зокрема Реєстру прозорості, як інструментів забезпечення відкритості та підзвітності, поряд із виявленням їхніх обмежень щодо контролю неформальних каналів впливу (с. 79–91, 107).

Уперше здійснено системний аналіз політичних практик лобізму в країнах Вишеградської групи, що дозволило виявити феномен поєднання формалізованого правового регулювання з розгалуженими неформальними мережами впливу. В ході дослідження було доведено, що чинні моделі регулювання, орієнтовані на професійний лобізм, не охоплюють значної частини реальних практик представництва інтересів, які реалізуються через консультаційні механізми, експертні середовища та політичне посередництво. Обґрунтовано також тенденцію до зміщення центрів впливу з

національного рівня до наднаціонального, де формується значна частина регуляторної політики (с. 132–143).

Загалом отримані результати є теоретично обґрунтованими, логічно узгодженими та такими, що мають наукову новизну і практичне значення. Вони поглиблюють сучасні уявлення про лобізм як політичний інститут та можуть бути використані для вдосконалення механізмів прозорості, регулювання й ефективної взаємодії між владою та групами інтересів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Результати дисертаційного дослідження мають вагоме теоретичне та практичне значення. У теоретичному аспекті робота розширює наукові уявлення про лобізм як складний політико-інституційний феномен, що функціонує на національному та наднаціональному рівнях. У дослідженні систематизовано підходи до розуміння лобізму, уточнено його сутнісні характеристики, форми та механізми реалізації в умовах сучасних демократичних систем. Узагальнення досвіду країн Вишеградської групи дозволило автору поглибити теоретичні підходи до інституціоналізації лобізму, зокрема в частині співвідношення формальних і неформальних практик впливу, ролі прозорості та підзвітності, а також впливу наднаціональних інституцій на трансформацію національних моделей. Отримані результати створюють підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері політичних інститутів, публічної політики, європейської інтеграції та взаємодії держави з групами інтересів (с. 24).

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в процесі формування та вдосконалення державної політики у сфері регулювання лобістської діяльності, забезпечення прозорості процесу прийняття рішень та розвитку ефективних механізмів взаємодії між владою і громадянським суспільством. В той же час, сформульовані в роботі висновки та рекомендації можуть бути застосовані органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці нормативно-правових актів, антикорупційних стратегій, механізмів публічних консультацій і реєстрів прозорості. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності експертно-аналітичних центрів, громадських організацій та професійних асоціацій для розробки пропозицій щодо підвищення відкритості політичних процесів і

вдосконалення практик представництва інтересів. Вони також мають прикладну цінність у контексті європейської інтеграції України, зокрема для адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу у сфері прозорості та доброчесності публічного управління (с. 228–230).

Характеристика основних положень роботи.

У розділі 1 проведено огляд підходів до аналізу лобізму як складного суспільно-політичного явища, що еволюціонувало від неформальних практик впливу до інституціоналізованого механізму представництва інтересів. Особливу увагу приділено порівнянню національних моделей – США та країни ЄС, що дозволило виявити різні траєкторії інституціоналізації лобізму - від відкритих і регульованих до більш закритих і корпоративістських (с. 26–35).

Значну увагу приділено теоретичним підходам до аналізу лобізму, серед яких плюралізм, неоінституціоналізм, елітизм та корпоративізм. Встановлено, що кожен із них акцентує різні аспекти: від формальних правил і процедур до конкуренції інтересів, ролі еліт та впливу неформальних мереж. У результаті лобізм постає як неоднозначне явище, що одночасно виконує функцію представництва інтересів і містить ризики нерівності впливу та корупційних практик (с. 36–47).

Розділ 2 присвячений аналізу інституційного середовища лобізму в Європейському Союзі та розкриває особливості функціонування механізмів представництва інтересів у діяльності ключових інституцій ЄС – Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС. Автор не обмежується описом нормативно-правових засад регулювання лобістської діяльності, а аналізує реальні політичні практики взаємодії між інституціями ЄС та групами інтересів. Значну увагу приділено механізмам прозорості, функціонуванню Реєстру прозорості ЄС, етичним стандартам діяльності посадових осіб та проблемі конфлікту інтересів (с. 74–113).

В. І. Чорнописький переконливо демонструє, що лобізм у політичній системі ЄС є не лише інструментом впливу приватних інтересів, а й важливим елементом демократичного процесу, який забезпечує залучення різних соціальних, економічних і громадських акторів до формування політики. Водночас окремі положення розділу могли б бути додатково посилені більш детальним порівняльним аналізом підходів

різних інституцій ЄС до взаємодії з лобістськими структурами, а також ширшим використанням емпіричних даних щодо масштабів та ефективності лобістського впливу. Проте зазначені зауваження не знижують загальної наукової цінності проведеного дослідження.

У розділі 3 В. І. Чернопиським здійснено комплексний аналіз особливостей функціонування лобізму в країнах Центральної та Східної Європи, що дозволило виявити специфіку трансформації механізмів представництва інтересів у постсоціалістичних державах в умовах європейської інтеграції. Автор ґрунтовно досліджує процес інституціоналізації лобізму у країнах Вишеградської групи, аналізуючи як нормативно-правові механізми регулювання, так і реальні політичні практики взаємодії між владою, бізнесом, громадськими організаціями та іншими групами інтересів. Обґрунтовано, що значна частина впливу у країнах Вишеградської групи продовжує здійснюватися через неформальні канали, політичне посередництво, мережі контактів та інституційні зв'язки між бізнесом і владою (с. 132–206).

Важливим науковим здобутком є висвітлення взаємозв'язку між національними моделями лобізму та наднаціональним рівнем політики Європейського Союзу. Слід відзначити високий рівень опрацювання джерельної бази. Автор використовує сучасні наукові праці, нормативно-правові акти, офіційні документи ЄС, аналітичні матеріали та міжнародні дослідження, що забезпечує аргументованість висновків і наукову достовірність дослідження. Аналіз поєднує теоретичний вимір із конкретними прикладами політичної практики, що підвищує прикладну цінність роботи.

Окремої позитивної оцінки заслуговує аналіз практик лобізму у країнах Вишеградської групи. Особливо цінним є порівняння польської та чеської моделей інституціоналізації лобізму, що дозволило виявити різні траєкторії адаптації європейських стандартів прозорості у постсоціалістичних державах. Позитивним є також те, що у висновках автор не обмежується лише констатацією існуючих проблем, а пропонує напрями подальшого вдосконалення системи регулювання лобізму, зокрема в контексті європейської інтеграції України (с. 132–143, 144–162, 228–230).

Загалом висновки дисертаційного дослідження є змістовними, логічно узгодженими із поставленими завданнями та повною мірою відображають результати

проведеного наукового дослідження. Вони свідчать про високий рівень наукової підготовки автора, здатність до самостійного аналізу складних політичних процесів та формулювання обґрунтованих наукових узагальнень (с. 220–230).

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження В. І. Чорнописького та працями, опублікованими за темою дисертації надає підстави вважати, що основні положення, теоретичні узагальнення й практичні висновки дисертації знайшли належне та послідовне відображення у наукових публікаціях автора. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких: 5 статті у наукових фахових виданнях України категорії Б, 3 публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також 2 наукові статті, що додатково відображають результати дослідження (с. 24–25). Результати дослідження пройшли належну апробацію в межах міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, що засвідчує їхню наукову обґрунтованість, актуальність та відповідність сучасним напрямам політичної науки.

Відомості про дотримання академічної доброчесності.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження В. І. Чорнописького дає підстави стверджувати, що робота виконана на належному науковому та етичному рівні з дотриманням принципів академічної доброчесності, вимог чинного законодавства України та загальноприйнятих стандартів наукової діяльності. У тексті дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної етики. Використані джерела оформлено коректно, цитування та посилання здійснено відповідно до встановлених вимог, а результати дослідження мають самостійний характер і належать автору. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним із дотриманням авторських прав та принципів наукової доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому зміст дисертаційного дослідження засвідчує високий рівень наукової підготовки автора, комплексний підхід до аналізу проблематики лобізму та здатність до

самостійного осмислення складних політичних процесів у контексті функціонування Європейського Союзу та країн Вишеградської групи. Водночас окремі положення викликають наукову дискусію або потребують подальшої теоретичної та змістовної конкретизації й уточнення. У зв'язку з цим доцільно висловити наступні зауваження:

1. Аналіз практик Польщі та Чехії є змістовним і аргументованим (с. 132–162), проте порівняльний аспект щодо інших держав Вишеградської групи (Словаччини та Угорщини) представлений менш детально (с. 163–206). Це дещо звужує можливості комплексного регіонального порівняння та виявлення спільних тенденцій розвитку лобістських практик у Центральній та Східній Європі. Дисертація виграє б від зведеної порівняльної таблиці чи матриці, яка б системно зіставляла інституційні механізми регулювання, канали доступу до влади та рівень прозорості лобіювання в усіх чотирьох країнах Вишеградської групи, оскільки це дозволило б чіткіше візуалізувати спільні закономірності та специфічні відмінності постсоціалістичної трансформації лобістських практик. Це також посилює б аргументацію щодо узагальнень, зроблених у висновках до третього розділу.

2. Автор обґрунтовано акцентує увагу на проблемі неформальних каналів впливу та "сірих зон" політичного процесу (с. 112, 222), однак питання співвідношення лобізму та корупційних практик подекуди потребує більш чіткого концептуального розмежування (с. 71). У роботі доцільним було б детальніше окреслити критерії, за якими легітимне представництво інтересів відмежовується від непрозорого або незаконного політичного впливу, наприклад, за ознаками формалізованості контакту, його документальної простежуваності та відповідності встановленим процедурам розкриття інформації. Таке розмежування було б особливо корисним у контексті аналізу неформальних мереж впливу в країнах Вишеградської групи, де межа між легітимним представництвом інтересів і корупційними практиками є найменш очевидною.

3. Практичні рекомендації щодо вдосконалення української моделі регулювання лобізму є обґрунтованими та актуальними (с. 228–230), однак окремі пропозиції мають дещо загальний характер і потребують більшої конкретизації з огляду на сучасні інституційні можливості України та особливості функціонування національної політичної системи. Було б доцільно доповнити їх більш детальною послідовністю практичних кроків із визначенням відповідальних інституцій (зокрема НАЗК, профільних комітетів Верховної Ради) та орієнтовних термінів впровадження реєстру прозорості лобістської діяльності. Це надало б

рекомендаціям більшої прикладної ваги та полегшило б їх подальше використання під час розробки конкретних нормативно-правових ініціатив.

Разом із тим висловлені зауваження мають переважно дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота В. І. Чорнописького на тему «Політичні практики лобізму в процесі європейської інтеграції країн Вишеградської групи» є самостійною завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, мають достатній ступінь новизни, обґрунтованості та практичної значущості, а джерельна база, аналітичні методи і результати доповнюються публікаціями здобувача. За результатами аналізу змісту, структури та оформлення дисертації, порушень принципів академічної доброчесності не виявлено.

Робота відповідає положенням «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами). З огляду на актуальність теми, теоретичну та практичну значимість результатів дослідження В. І. Чорнописький заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Рецензент:

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Юлія КОБЕЦЬ